

Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**И. РАЗЗАКОВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
ТЕХНИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д 08.23.666

Кол жазма укугунда
УДК: 334.012.65+338.26

МАЛАБЕКОВА КАНЫКЕЙ ЗАМИРБЕКОВНА

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ЧАКАН ЖАНА ОРТО
БИЗНЕСИ БАНКТЫК КРЕДИТТӨӨ**

08.00.10 – финансы, акча жүгүртүү жана кредит

Автореферат
илимий даража үчүн диссертациялар
экономика илимдеринин кандидаты

Бишкек – 2025

Иш Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин ЖЭМ финансы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: **Саякбаева Айганыш Апышевна,**
экономика илимдеринин доктору, профессор,
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин экономика жогорку мектебинин
финансы кафедрасынын профессору

**Расмий
оппоненттер:** **Чолбаева Сагынбубу Жумабековна,**
экономика илимдеринин доктору, профессор,
М.Рыскулбекова атындагы Кыргыз экономикалык
илимий изилд өздөрүнүн өздөрүнүн
университетинин эл аралык финансы жана
экономикалык коопсуздук кафедрасынын
профессору

Эсеналиева Назира Солтобековна,
экономика илимдеринин кандидаты, доцент,
“Ала-Тоо” Эл аралык университетинин илим
бөлүмүнүн доценти

Алдыңкы уюм: ОшМУ, финансы жана банк иши кафедрасы 723500,
Кыргыз Республикасы, Ош, Ленин көч., 331.

Коргоо «26» февральда 2025-жылы саат 16.00дө Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинде жана И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинде дареги боюнча: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., көч. Фрунзе, 547, экономика илимдеринин доктору (кандидаты) илимий даражасын алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча Д 08.23.666 диссертациялык кеңешинин отурумунда болот.

Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/082-wra-13n-j9d>

Диссертация менен Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университетинин китепканаларынан таанышууга болот (720033, Бишкек ш., Жибек Жолу пр., 394) жана И.Раззаков атындагы Кыргыз Мамлекеттик Техникалык Университетинин (720044, Бишкек ш., Манас проспектиси, 66), ошондой эле КРП УАКтын сайтында: https://stepen.vak.kg/d_08_23_666/malabekova-kanykej-zamirbekovna/

Автореферат жөнөтүлдү «24» январында 2025 жылында.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

экономика илимдеринин доктору, доцент Эсеналиева Б.Б.

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Дүйнөлүк экономиканын өнүгүүсүнүн заманбап динамикасы чакан жана орто бизнестин улуттук экономикалардагы маанилүү ролун ынанымдуу көрсөтүп, жумушсуздукту кыскартууга, жаңы жумуш орундарын түзүүгө, жакырчылыктын деңгээлин жана алардын миграциялык мобилдүүлүгүн кыскартууга ж.б.у.с.

Чакан ишканалар керектөө суроо-талаптын олку-солку жана өзгөрүп жаткан рынок шарттарына жакшыраак жооп берип, экономикага кошумча туруктуулукту камсыз кылат. Чакан жана орто ишканалар өздөрүнүн ишмердүүлүгүнүн алкагында өздөрүнүн ишкердик ишмердүүлүгүн каржылоо менен байланышкан татаал маселелерди чечүүгө тийиш. Чет элдик тажрыйбага ылайык, чакан жана орто ишканалар тышкы каржылоо булактарын издөөдө банктык кредиттерге басым жасашат.

Чакан жана орто бизнестин [мындан аары - ЧОБ] насыялоодо тобокелдиктин жогору болушу менен байланышкан чыгымдар акырында банктар тарабынан кредиттик пайыздык чендердин жогорулоосу жана күрөөгө коюлган талаптардын жогорулашы аркылуу карыз алуучуларга берилет.

Жогорку банктык тобокелдиктер бизнес үчүн ыңгайлуу шарттарда каржылоону чектеген учурда, чет өлкөлүк чакан жана орто ишканалар жардамдын ар кандай формаларынан, атап айтканда, адистештирилген мекемелердин кызматтарынан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ.

Коммерциялык банктар үчүн банктык кредиттерди берүүдөн алынган пайда алардын ишинин негизи болуп саналат, анткени банктар негизинен кредиттерди пайдалангандыгы үчүн пайыздарды төлөөдөн киреше алышат. Кыргызстанда банк секторунун өнүгүүсү жана абалы Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тарабынан көзөмөлдөнөт, ал эми кредиттердин кайтарылбай калышынан улам жоготуулардын жана жоготуулардын натыйжасында пайданы жоготуу тобокелдиги коммерциялык банктын ишмердүүлүгүндөгү терс көрсөткүч болуп саналат. банк.

Албетте, коммерциялык банктар өздөрүнүн рейтингин жогорулатууга кызыкдар, анткени ишенимдүү жана туруктуу болуу чакырыгына ээ болгон банктар калктын депозиттерине жана инвесторлордун ресурстарына ишене алышат, алар өз кезегинде инвестицияланган акчаны жоготуп алуудан коркпойт. каражаттар.

Кыргызстандын өкмөтү ЧОБ өнүктүрүүгө, масштабдуу агрардык реформаларга, менчиктештирүү саясатына таянып, саясатчылар менен экономисттер белгилегендей, өлкөнү алдыга сүйрөй турган локомотивге айланат. ЧОБ эң ийкемдүү болуп саналат, ал эми рынок шарттарынын кичине өзгөрүшү да ири ишканалардын кыйрашына алып келиши мүмкүн, аларды профилин кайра түзүү абдан кыйын.

Бирок өлкөнүн калкы ишкердик менен алектениши үчүн аларга баштапкы капитал, же бизнестин өнүктүрүү үчүн каражат керек. Мындай

капиталды банктар жана банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер бере алат. Кредитор менен Зайымчы бул учурда өз ара пайданын принциптеринде иштешет.

Заманбап шарттарда ЧОБ кредиттик ресурстарга жеткиликтүүлүгүн кеңейтүү өзгөчө актуалдуу болуп саналат, ошондуктан ЧОБ кредиттөөдө коммерциялык банктардын жана адистештирилген институттардын жигердүү катышуусу боюнча чет өлкөлүк тажрыйбаны олуттуу түрдө изилдөө зарыл. ишканаларды жана бул тажрыйбаны Кыргыз Республикасында колдонушат.

Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясын, 2018-2022-жылдарга Кыргыз Республикасынын Регионалдык саясатынын концепциясын, экономиканы өнүктүрүүнүн инновациялык модернизациялоо концепциясын ишке ашырууга байланыштуу. Кыргыз Республикасын 2035-жылга чейинки мезгилге, 2018-2022-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүү программасы “Биримдик”, “Ишеним, түзүү”, Кыргыз Республикасында Туруктуу өнүктүрүү максаттары Республика (8-максат), 2022-2025-жылдарга Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ишинин стратегиялык багыттары, 2020-2030-жылдарга Кыргыз Республикасынын курулуш тармагын өнүктүрүү стратегиясы, Кыргызстанда жашыл экономиканы өнүктүрүү программасы Кыргыз Республикасынын 2019-2023-жылдарга, Кыргыз Республикасынын банк тутумун 2022-2025-жылдарга өнүктүрүүнүн негизги багыттары, «Субъекттерди каржылоо» программасы ишкердик».

Изилдөөнүн максат жана милдеттери. Диссертациялык иштин максаты - Кыргыз Республикасындагы ЧОБ банктык насыялоону оптималдаштыруу боюнча илимий негизделген теориялык жоболорду жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Бул максатты ишке ашыруу изилдөөнүн логикасына жана структурасына ылайык келген төмөнкү милдеттерди чечүүнү талап кылат:

- ЧОБ иштешинин теориялык негиздерин изилдөө жана аны өнүктүрүүдө банктык кредиттин ролун аныктоо;
- ЧОБ банктык кредиттөөнүн чет өлкөлүк тажрыйбасына талдоо жүргүзүү;
- Кыргыз Республикасында ЧОБ банктык кредиттөөнүн диагностикасын жүргүзүү;
- ЧОБ банктык кредиттөөгө эконометрикалык талдоо жүргүзүү;
- 2030-жылга чейин ЧОБ өнүктүрүүнүн, экономиканын айрым тармактарында ЧОБ банктык кредиттөөнүн көрсөткүчтөрүнүн болжолун эсептөө;
- Кыргыз Республикасында ЧОБ банктык кредиттөөнү келечекте өнүктүрүүнүн концептуалдык багыттарын иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы. Кыргыз Республикасында ЧОБ банктык кредиттөөнү модернизациялоонун негизги багыттарын иштеп чыгууда:

- ЧОБ иштешинин теориялык негиздерин жана чакан жана орто бизнести банктык кредиттөөнүн теориялык негиздерин жалпылоонун жана эксперттик кароонун, автордун “чакан жана орто бизнести” жана “банктык кредиттөө” аныктамаларынын негизинде; чакан жана орто бизнес» берилген;

- өнүккөн өлкөлөрдө банктык кредиттөө практикасын терең изилдөө ЧОБ финансылык жана кредиттик колдоонун моделдерин аныктоого мүмкүндүк берди;

- статистикалык маалыматтарды талдоонун негизинде Кыргыз Республикасында ЧОБ жана аларды банктык кредиттөөнүн өнүгүү тенденцияларына диагностика жүргүзүлгөн;

- көп факторлуу корреляциялык жана регрессиялык талдоо экономиканын айрым тармактарында ЧОБ банктык кредиттөөгө таасир этүүчү негизги социалдык-экономикалык факторлорду аныктады;

- 2030-жылга чейин ЧОБ өнүктүрүүнүн, экономиканын айрым тармактарында ЧОБ банктык кредиттөөнүн көрсөткүчтөрүнүн болжолдору эсептелген;

- Кыргыз Республикасында ЧОБ банктык кредиттөөнү келечекте өнүктүрүүнүн концептуалдык багыттары иштелип чыккан.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү изилдөөнүн жоболорун жана корутундуларын министрликтердин жана ведомстволордун практикасында Кыргыз Республикасындагы чакан жана орто бизнести банктык кредиттөөнү оптималдаштыруу боюнча иш-чараларды иштеп чыгууда колдонуу мүмкүнчүлүгүндө турат. Негизги корутундулар, сунуштар жана илимий-практикалык рекомендациялар Кыргыз Республикасында ЧОБ банктык кредиттөөнү оптималдаштыруунун негизги багыттары боюнча стратегияларды, программаларды жана пландарды иштеп чыгууда жана ишке ашырууда, ошондой эле билим берүү тармагында колдонулушу мүмкүн. «Финансы, акча жүгүртүү жана кредит», «Банк иши» ж.б. дисциплиналар боюнча экономика тармагында бакалаврларды жана магистрлерди даярдоо процесси.

Алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү Кыргыз Республикасындагы ЧОБ банктык кредиттөөнү талдоого негизделген теориялык жана методологиялык жоболор, корутундулар жана практикалык сунуштар министрликтер жана ведомстволор тарабынан өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн концепцияларын жана стратегияларын иштеп чыгууда пайдаланылышы мүмкүн. ошондой эле Кыргыз Республикасында ЧОБ өнүктүрүү боюнча стратегиялык башкаруу чечимдерин болжолдоо жана кабыл алуу. Иштелип чыккан практикалык сунуштар Кыргыз Республикасында ЧОБ банктык кредиттөө системасын жөнгө салууну өркүндөтүү үчүн негиз боло алат, бул ишкердиктин активдүүлүгүн жогорулатат.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

- ЧОБ иштешинин жана аларды банктык кредиттөөнүн теориялык маселелерин жалпылоо жана эксперттик кароо төмөнкү аныктамаларга автордук аныктамаларды алууга мүмкүндүк берди: «чакан жана орто бизнес» жана «кичи жана орто бизнести банктык кредиттөө». орто бизнес»;

- чет мамлекеттердин алдыңкы тажрыйбасынын негизинде ЧОБ финансылык жана кредиттик колдоонун моделдери;

- Кыргыз Республикасында ЧОБ өнүктүрүүнүн жана аларды банктык кредиттөөнүн статистикалык көрсөткүчтөрүн талдоонун натыйжалары жана өнүгүү тенденцияларына баа берүү үчүн;

- ЧОБ банктык кредиттөөгө эконометрикалык талдоо жүргүзүү;

- 2030-жылга чейин ЧОБ өнүктүрүүнүн, Кыргыз Республикасынын экономикасынын айрым тармактарынын ЧОБ банктык кредиттөөнүн индикаторлорунун автордук болжолдоолору сунушталган;

- Кыргыз Республикасында ЧОБ банктык кредиттөөнү келечекте өнүктүрүү үчүн автор тарабынан иштелип чыккан концептуалдык багыттар.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Иликтөөнүн жыйынтыгы КУУда сыналган. Ж. Баласагын. Кыргыз Республикасынын социалдык секторун каржылоону модернизациялоого багытталган практикалык сунуштар Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин ишинде чагылдырылган, жана ошондой эле «Элдик Банк» ААКтын практикасына киргизилди.

Диссертациянын натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана корутундулары тегерек столдордо, семинарларда, ошондой эле республикалык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда баяндалган жана талкууланган: «Евразия экономикалык биримдигинде жаштар: эмгек мобилдүүлүгү жана гуманитардык кызматташтык» (Бишкек ш., КРСУ Б.Ельцин, 11-12-июнь, 2019-жыл), “Заманбап дүйнөдө илимдин интеграциясы” – 76-Эл аралык илимий конференция Евразия илимий ассоциациясы (Москва, июнь, 2021-жыл), «Борбордук Азия өлкөлөрүнүн экономикасын санариптештирүү жана трансформациялоо: бухгалтердик эсеп жана аналитикалык статистикалык укуктук аспектилер», Эрмекбаев А.З.дин 80 жылдыгына арналган. (Бишкек, Б.Ельцин атындагы КРСУ, 2020), «Евразиялык экономикалык интеграция, көйгөйлөр жана өнүгүү перспективалары: санариптештирүү, башкаруу жана маалымат; каржы, мониторинг, салык; бухгалтердик эсеп жана аналитикалык, аудит жана контролдук”, ИООнун 10 жылдыгына арналган “IC Forum BATSA 10th Israilov Readings” (Түркия, Алания, Ж.Баласагын атындагы КУУ, Б.Ельцин атындагы КРСУ, 2021) ж.б.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору 14 илимий макалада жарык көргөн, анын ичинен 5 макала Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу УАК тарабынан сунушталган басылмаларда, 8 макала RSCI маалыматтар базасында индекстелген басылмаларда, анын ичинде шаарларда

жарыяланган. Москва, Махачкала (РФ), Алания (Түркия), Алматы (РК), Бишкек ж.б.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш аббревиатуралардын жана аталыштардын тизмесинен, кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, практикалык сунуштардан, колдонулган булактардын жана колдонмолордун тизмесинен турат. Диссертация 187 беттен турган, 22 таблица, 47 сүрөт камтылган.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүү диссертациянын темасынын актуалдуулугун негиздейт, изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин формулировкалайт, алынган натыйжалардын илимий жаңылыгын көрсөтөт, алынган натыйжалардын практикалык жана экономикалык маанисин ачып берет, коргоого берилген диссертациянын негизги жоболорунун тизмеси, изденүүчүнүн жеке салымы жана диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоонун тартиби көрсөтүлөт.

«ЧОБ банктык кредиттөөнүн теориялык негиздери» деген биринчи бөлүмдө ЧОБ банктык кредиттөөнүн теориялык негиздери каралат: туруктуу экономикалык өнүгүүнүн кыймылдаткычы катары ЧОБ маңызы. такталат, ЧОБ өнүктүрүүдө банктык кредиттөөнүн ролу көрсөтүлдү, ЧОБ банктык кредиттөөнүн чет өлкөлүк практикасына сереп салуу жана талдоо жүргүзүлөт.

ЧОБ бир катар себептерден улам туруктуу экономикалык өнүгүүнү камсыз кылууда негизги ролду ойнойт, анын ичинде инновация жана ийкемдүүлүк, б.а. Чакан ишканалар көбүнчө ийкемдүү жана тез чечим кабыл алууга жөндөмдүү. Бул аларга рынок шарттарынын өзгөрүшүнө тезирээк жооп кайтарууга жана инновацияларды киргизүүгө мүмкүндүк берет. Чакан жана орто ишканалар көбүнчө жергиликтүү рынокко басым жасашат, бул жергиликтүү экономиканын өнүгүшүнө жана коомдук түзүлүштүн өзгөрүшүнө өбөлгө түзөт [Камчыбеков Т.К. Кыргыз Республикасындагы чакан жана орто бизнес //Реформа. № 3 (7), 2000.- С. 36-38].

Ишкердикти изилдөөнүн биринчи этабында изилдөөчүлөр бул ишти биринчи кезекте тобокелдик фактору менен байланыштырышкан. Биринчи этапта ишкердик теорияларынын эволюциясы эки багытта өнүккөн. Р.Кантильон ишкананын ишинде тобокелдик факторун капиталдаштыруу аркылуу ишкердик пайда алууга басым жасайт, ал эми ишкердиктин өзү суроо-талап менен сунуштун ортосундагы тең салмактуулукту табуудан турат. И.Тунен Р.Кантильондун идеяларын иштеп чыгып, эсептелген жана эсепсиз тобокелдикти баса белгилеген [Валиева Е.И. Рынок экономикасындагы ишкердиктин эволюциясы, 2013.- 290 б.]. Ошондой эле тобокелдик факторлорун талдоо аркылуу ишкердик феноменин изилдеген окумуштуулардын катарында Ф.Найт бар. Эгерде сандык тобокелдикти камсыздандырууга жана өндүрүштүн өздүк наркына кошууга, керектөөчүгө өткөрүп берүүгө мүмкүн болсо, анда эсепсиз тобокелдикти алдын ала айтуу

мүмкүн эмес [Knight F. H. Мааниси тобокелдик жана белгисиздик. In: Knight F. Risk, белгисиздик жана пайда. Бостон: Houghton Mifflin Co., 1921, стр. 210–235.).

Ишкердиктин теорияларын изилдөөнүн дагы бир багыты ишкерди өндүрүштү эффективдүү башкаруу жана өндүрүштө ресурстарды пайдалануу көз карашынан мүнөздөйт. Бул багыттын өкүлдөрү Дж.С.Милл, А.Маршалл, Дж.Б.Сей.

Экинчи этапты белгилеген Дж.Шумпетердин теориялык мамилеси экономикалык теорияны экономикалык системанын динамикалык моделин изилдөө менен байытты, мында ишкердик туруктуу экономикалык өнүгүүнүн фактору болуп саналат. [Шумпетер Ж.А. Экономикалык өнүгүү теориясы: ишкердик пайданы, капиталды, кредитти, пайызды жана бизнес циклин изилдөө. -М.: Прогресс, 1982. 455 б.].

Ишкердик теориясынын өнүгүшүнүн үчүнчү этабы 20-кылымдын 60-жылдарына туура келген. Анын эң көрүнүктүү өкүлдөрү Л.Мизес, Ф.Хайек, И.Кирцнер. Алар ишкердикти чарбалык механизмдин эң маанилүү компоненттеринин бири катары изилдешкен [Ядгаров С. История экономических ілімдер – М.: ИНФРАМ, 2012. 480 б.].

Профессор Камчыбеков Т.К. Кыргыз Республикасында чакан жана орто бизнести өнүктүрүүнүн тенденцияларына жана көйгөйлөрүнө баа берип, келечектеги өнүгүүнүн негизги багыттарын аныктады [Камчыбеков Т.К. Кыргыз Республикасындагы чакан жана орто бизнес //Реформа. № 3 (7), 2000.- С.36-38].

Профессор Савин В.Е. ошондой эле чакан жана орто ишканалардын маанилуу ролун белгиледи, анткени аларды өнүктүрүүнүн шарттарында инновацияларды ишке ашыруу жагымдуу, бул өз кезегинде мамлекеттин социалдык-экономикалык чөйрөсүндөгү жакшырууларга алып келет [Савин В.Е. жана башкалар Кыргызстанда чакан жана орто бизнести өнүктүрүү жана анын керектөө рыногун толтуруудагы ролу // Регионалдык экономика жана менеджмент, 2022.- № 2 (70)].

Экономика илимдеринин доктору С. Чолбаева Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бюджетинин киреше бөлүгүн түзүүдө ЧОБ ролун жана маанисин карады [Чолбаева С., Ж. жана башкалар мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүн түзүүдөгү чакан жана орто бизнестин ролу - № 4 (135), 2019, 56-58-б.].

Ишкердикти өнүктүрүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү боюнча теориялык жоболорду карап чыгуу ЧОБ жеке ишкерликти түзүүгө багытталган ишкердин ишмердүүлүгү катары автордун аныктамасы түрүндө жалпылоону жүргүзүүгө мүмкүндүк берди. ишкер өз ресурстарын жумшайт жана тез өзгөрүп жаткан рыноктук чөйрөдө аларды тобокелге салат. ЧОБ ийкемдүүлүк, ийкемдүүлүк, жогорку тобокелдик, ошондой эле инновациялык идеяларды, технологияларды киргизүү, калктын өсүп жана өзгөрүп жаткан керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн жаңы продукцияларды чыгаруу жөндөмдүүлүгү менен мүнөздөлөт, ошол эле учурда анын

социалдык ролу жумуш орундары, кызматкерлерди социалдык пакеттер менен камсыз кылуу жана мамлекеттик казынаны толтуруу.

Кредит теориясы өнүгүүнүн узак жолун басып өттү. Профессор Д.Ч. Бектенова белгилегендей, капиталдын топтолушу банк секторунун өнүгүшүнө, демек, ЧОБ банктык кредиттөөгө өбөлгө түзгөн [Бектенова Д.Ч. Трансформацияланган финансы-банк системасындагы капиталдаштыруу – Бишкек, 2003].

Кредиттин теориялары жана аларды колдонуу практикасы Сарто Андрес менен Ван Оливьенин эмгектеринде талкууланган [Sarto Andrés and Wang Olivier, The Secular Decline in faizrates and the Rise of Shadow Banks, 2023]. J Begenau, T Landvoigt, Financial Regulation in a Quantitative Model of Modern Banking System, The Review of Economic Studies, 89-том, 4-басылышы, 2022-ж., 1748–1784-беттер, Атиф Миан жана Амир Суфи [Атиф Миан, Амир Суфи, Кредиттик камсыздоо жана турак-жай спекуляциясы, Финансылык изилдөөлөргө сереп салуу, 35-том, 2-басылышы, Февраль 2022, 680–719-беттер]. Индранеел Чакрабортья, Итай Голдштейнб, Эндрю МакКинлайк Монетардык стимул жана банк кредити. Финансылык экономика журналы 136-том, 1-саны, апрель 2020-жыл, 189-218-беттер] ж.б.

ЧОБ банктык кредиттөө боюнча изилдөөлөрдүн диагностикасы ага көптөгөн факторлор таасир этет деген тыянак чыгарууга алып келди, мисалы, акча-кредит саясаты аркылуу мамлекеттик жөнгө салуунун таасири, кредиттик продуктыларга суроо-талап, чет өлкөлүк кредиттердин агымы ж.б.

ЧОБ банктык кредиттөөнүн маңызы боюнча бир катар заманбап окумуштуулардын теориялык көз караштарын жыйынтыктап, биз бул аныктамага автордук аныктама бере алабыз – бул коммерциялык банктар тарабынан чакан жана орто ишкерлерге каражаттарды тарытуу. пайыздык ченди, мөөнөттөрүн, өлчөмүн жана карызды төлөө тартибин аныктоо менен эки тарапка тең жагымдуу шарттарда жана келишим менен камсыз кылынган пайыздар боюнча ишканаларды түзүү же кеңейтүү.

«Кыргыз Республикасындагы ЧОБ банктык кредиттөөнүн анализи» деген экинчи бөлүмдө ЧОБ, банк секторунун өнүгүү тенденцияларына талдоо, ошондой эле банк секторун кредиттөөнүн эконометрикалык талдоосу. ЧОБ ишке ашырылды.

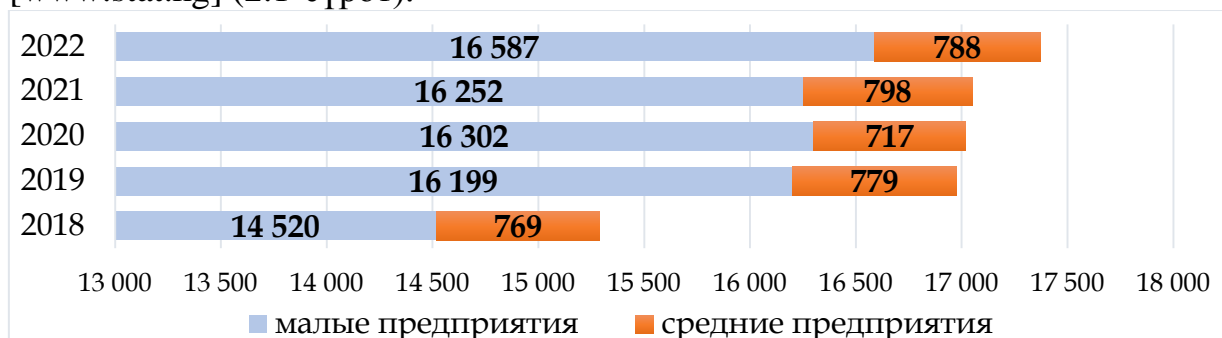
Изилдөөнүн объектиси Кыргыз Республикасынын банк сектору саналат.

Изилдөө предмети болуп ЧОБ банктык кредиттөө процессинде пайда болгон финансылык мамилелер эсептелет.

Изилдөө методдору жана материалдары. Иште жалпы илимий жана статистикалык изилдөө ыкмалары колдонулган: салыштырма, графикалык, корреляциялык-регрессиялык, болжолдоо, топтоого ж.б.

Изилдөөнүн материалдарына атайын экономикалык жана статистикалык адабияттар, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин жана Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын статистикалык маалымат базалары ж.б.

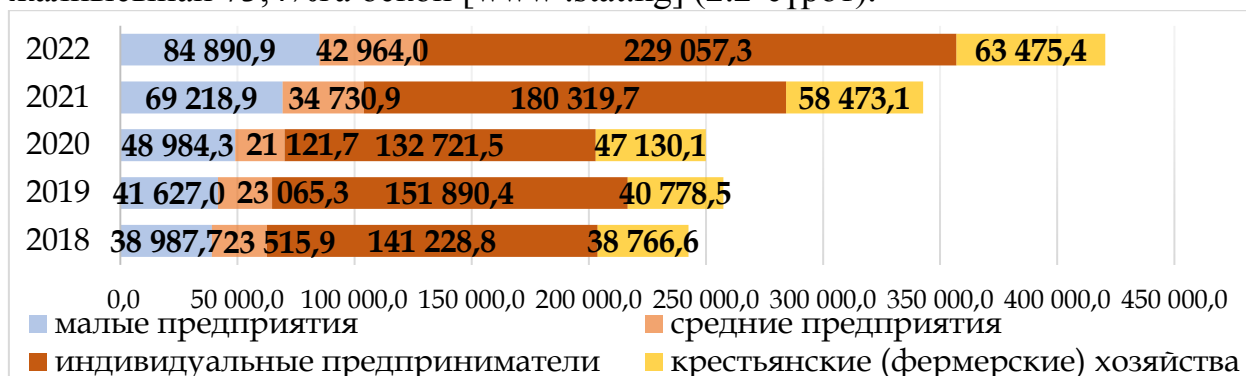
2018-2022-жылдар аралыгында Кыргыз Республикасындагы ЧОБ санынын динамикасын талдоо 2018-жылдан 2022-жылга чейин чакан ишканалардын санынын туруктуу өсүү динамикасы бар экендигин көрсөттү [www.stat.kg] (2.1-сүрөт).

2.1-сүрөт. Кыргыз Республикасындагы ЧОБ санынын динамикасы, бирдик

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча түзүлдү [www.stat.kg]

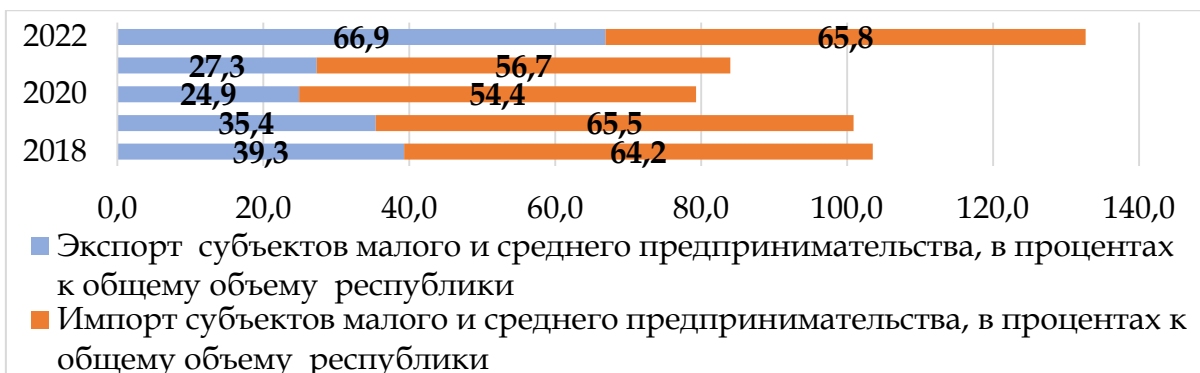
2018-2022-жылдар аралыгында Кыргыз Республикасындагы ЧОБ дүң кошумча наркынын көлөмү жөнүндө маалыматтарды талдоо 2018-2022-жылдарга ЧОБ секторундагы дүң кошумча нарктын жалпы көлөмүн жалпысынан 73,4%га өскөн [www .stat.kg] (2.2-сүрөт).

2.2-сүрөт. Кыргыз Республикасындагы ЧОБ дүң кошумча наркынын көлөмү, млн сом.

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча түзүлдү [www.stat.kg].

ЧОБ экспорт көлөмүнүн динамикасына талдоо жүргүзүү алардын 70,2%га өсүшүн көрсөттү жана 2022-жылы республиканын жалпы көлөмүнүн 66,9%ын түздү, бул ЧОБ калыптанышындагы олуттуу ролун көрсөтөт. өлкөнүн тышкы экономикалык көрсөткүчтөрү [www.stat.kg] (2.3-сүрөт).

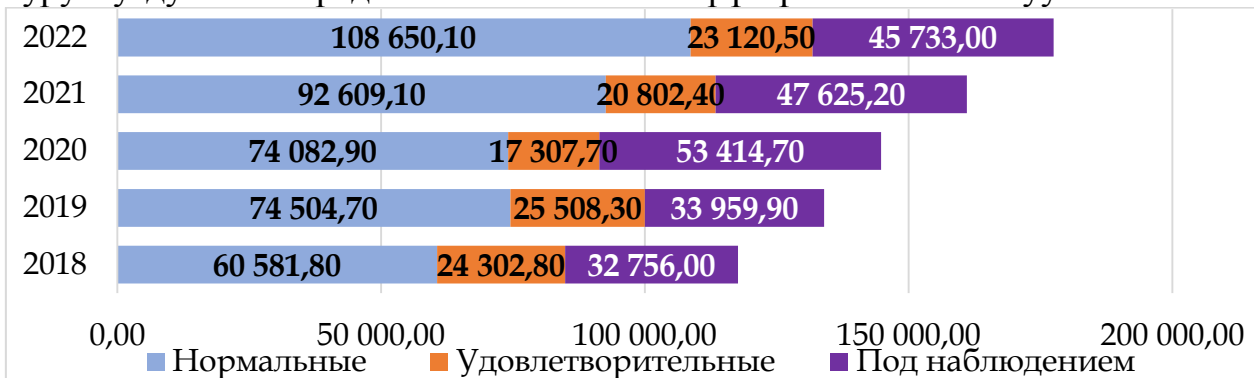

2.3-сүрөт. ЧОБ экспортунун жана импортунун көлөмүнүн динамикасы, Кыргыз Республикасындагы жалпы көлөмгө карата пайыз менен

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча түзүлдү [www.stat.kg]

ЧОБ импорт көлөмүнүн динамикасын талдоо көрсөткөндөй, ал болгону 2,5%га өскөн жана 2022-жылы Кыргыз Республикасынын жалпы көлөмүнүн 65,8% түзгөн.

2018-жылы нормалдуу кредиттердин көлөмү 60 581,80 миллион сомду түзгөн, ал эми 2022-жылга карата 108 650,10 миллион сомго чейин олуттуу өскөн [www.nbkr.kg] (2.4-сүрөт). Бул категориянын өсүшү банк тутумуна жана карыз алуучуларга болгон ишенимди көрсөтүп турат, ошондой эле активдүү кредиттик саясаттын натыйжасы болушу мүмкүн. Бул категория 2018-жылдан 2022-жылга чейин бир аз туруксуздукту көрсөтөт, минималдуу мааниси 2020-жылы (17 307,70 миллион сом). 2020-жылы канааттандырылгыч кредиттердин көлөмүнүн азайышы экономикалык туруксуздукка же кредиттик саясаттын өзгөрүшүнө байланыштуу.

2.4-сүрөт. Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктардын кредит портфелинин түзүмү, млн

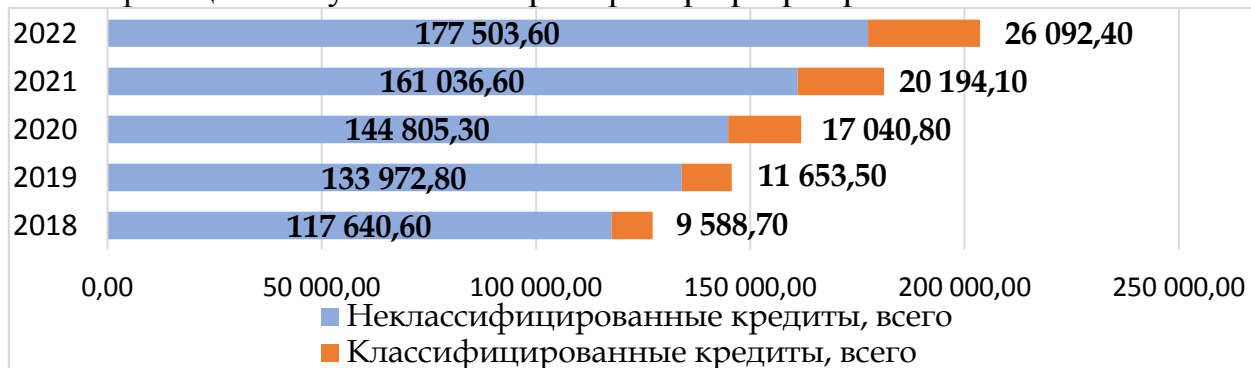
Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча түзүлдү [www.nbkr.kg]

Талдоо көрсөткөндөй, көзөмөлгө алынган кредиттердин көлөмү 2018-жылдан 2022-жылга чейин төмөндөгөн, бирок олуттуу бойдон калууда (2022-жылы 45 733,00 млн. сом).

2019-2022-жылдар үчүн классификацияланбаган кредиттердин жалпы көлөмү 133 972,80 миллион сомго каршы 177 503,60 миллион сомго жетип, белгилүү бир өсүштү көрсөттү [www.nbkr.kg] (2.5-сүрөт). Бул берилген кредиттердин жалпы көлөмүнүн көбөйгөнүн, бирок ошол эле учурда

кайтарылбай калуу тобокелдигинин жогорулагандыгын көрсөтөт.

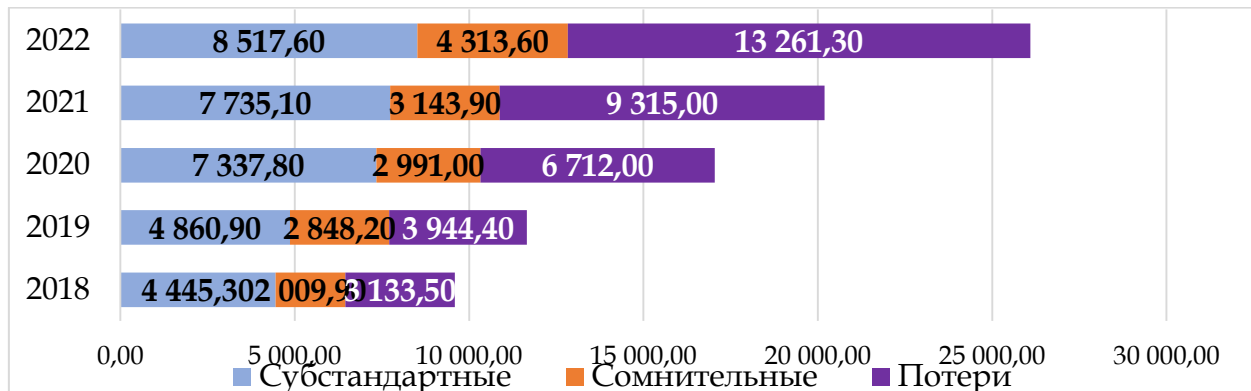
Классификацияланган кредиттердин көлөмү 2018-жылдан 2022-жылга чейин өсүү тенденциясын көрсөтүп, 9 588,70 сомго каршы 26 092,40 млн. Бул тобокелдиктерди тескөө тажрыйбасын өркүндөтүүнүн натыйжасы катары банктар арасында кредиттерди идентификациялоонун жана классификациялоонун көбөйгөнүн көрсөтүшү мүмкүн.

2.5-сүрөт. Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктардан алынган классификацияланган жана классификацияланбаган кредиттер, млн

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча түзүлдү [www.nbkr.kg]

Стандарттуу эмес кредиттердин жалпы көлөмү 2018-жылдан (4 445,30 млн. сом) 2022-жылга чейин (8 517,60 млн. сом) өсүүдө [www.nbkr.kg] (2.6-сүрөт). Бул мүмкүн болуучу дефолттун тобокелдигин көрсөтүп турат жана карыз алуучуларды баалоодо банктардан кошумча көңүл бурууну талап кылат.

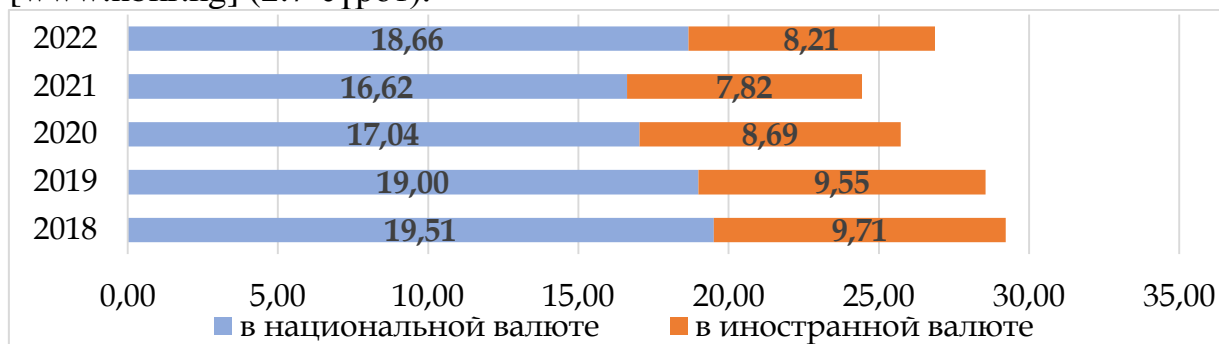
2.6-сүрөт. Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктардан алынган классификацияланбаган кредиттердин классификациясы, млн

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча түзүлдү [www.nbkr.kg]

Шектүү кредиттер 2018-жылдан (2 009,90 млн. сом) 2022-жылга чейин (4 313,60 млн. сом) өстү. Кредиттер боюнча жоготуулардын көлөмү 2018-жылдан (3 133,50 млн. сом) 2022-жылга чейин (13 261,30 млн. сом) олуттуу өсүүдө.

Берилген маалыматтарга ылайык, улуттук валютада берилген кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендер 2018-жылдагы 19,51%дан 2021-жылы 16,62%га чейин төмөндөгөн, андан кийин алар 2022-жылы 18,66%га чейин бир аз жогорулаган. 2020 жана 2021-

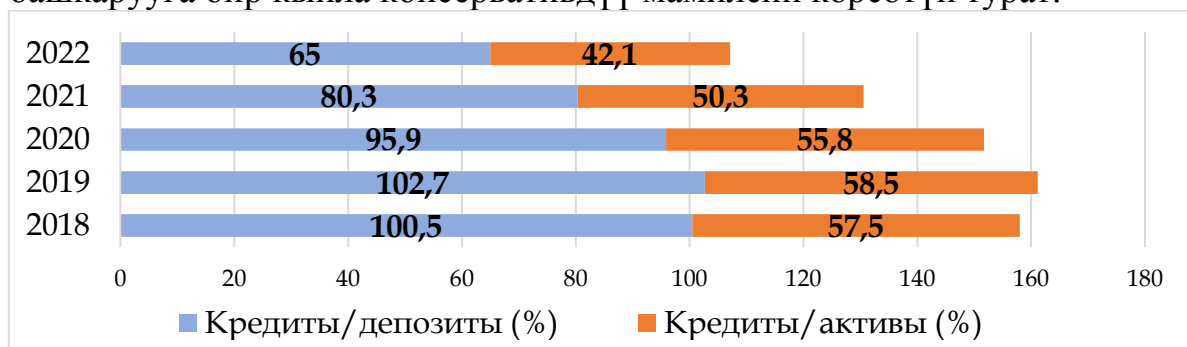
жылдардагы тарифтердин төмөндөшү COVID-19 пандемиясынын шартында экономиканы стимулдаштыруу аракети болуп саналат. Улуттук валютадагы кырдаалдан айырмаланып, чет өлкө валютасындагы кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендер да төмөндөгөн, бирок бир аз орточо темпте. 2018-жылдагы 9,71%дан 2022-жылы 8,21%га чейин [www.nbkr.kg] (2.7-сүрөт).

2.7-сүрөт. Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктар тарабынан берилген кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендер, %

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча түзүлдү [www.nbkr.kg]

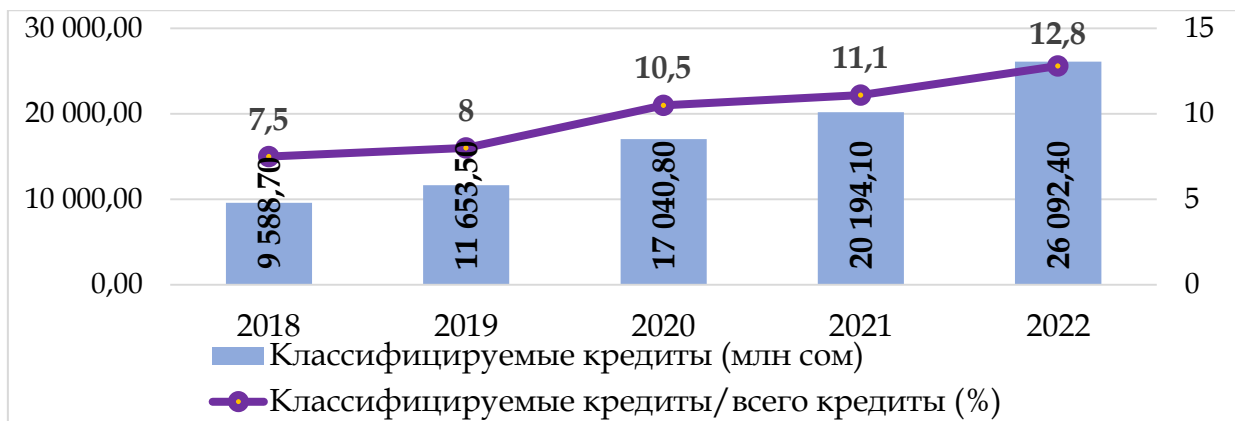
2018-2022-жылдары кредиттердин активдерге катышы 2018-жылдагы 57,5%га каршы 42,1%га төмөндөп, 2022-жылы 42,1%ды түздү [www.nbkr.kg] (2.8-сүрөт). 2018-жылдан 2022-жылга чейин кредиттин депозитке жана кредитке карата катышынын төмөндөшү кредиттөө жана тобокелдиктерди башкарууга бир кыйла консервативдүү мамилени көрсөтүп турат.

2.8-сүрөт. Кыргыз Республикасынын банк секторунун кредиттик активдүүлүгүнүн көрсөткүчтөрү, %

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча түзүлдү [www.nbkr.kg]

Кыргыз Республикасынын банк секторунун активдеринин сапаты классификацияланган кредиттердин көрсөткүчтөрү аркылуу бааланат. 2018-жылдан 2022-жылга чейин классификацияланган кредиттер 2,7 эсеге көбөйүп, 26 092,4 млн сомду түздү. сомго каршы 9588,7 млн. [www.nbkr.kg] (2.9-сүрөт).

2.9-сүрөт. 2022-жылы Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктардын классификацияланган кредиттеринин динамикасы, миң сом.

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча түзүлдү [www.nbkr.kg]

2018-2022-жылдарга кредиттердин жалпы көлөмүндө классификацияланган кредиттердин үлүшү 5,3%га өскөн, бул банктардын портфелиндеги көйгөйлүү активдердин көбөйгөнүн көрсөтүп турат. Бүтүндөй алганда классификацияланган кредиттердин жана алардын кредиттердин жалпы көлөмүндөгү үлүшүнүн көбөйүшү тобокелдиктерди минималдаштыруу жана банк тутумунун туруктуулугун камсыз кылуу үчүн жөнгө салуучу органдардан жана банктык башкаруудан кылдат мониторинг жүргүзүүнү талап кылат. Кыргыз Республикасында чакан жана орто бизнести кредиттөө секторун аныктоо үчүн кредиттердин көлөмүнүн структурасына талдоо жүргүзүлгөн. Айыл чарбасы 29 миллиард 218,70 миллион сомду түзөт. же 10,82% коммерциялык банктар тарабынан улуттук валютада берилген кредиттердин [www.nbkr.kg] (2.1-таблица).

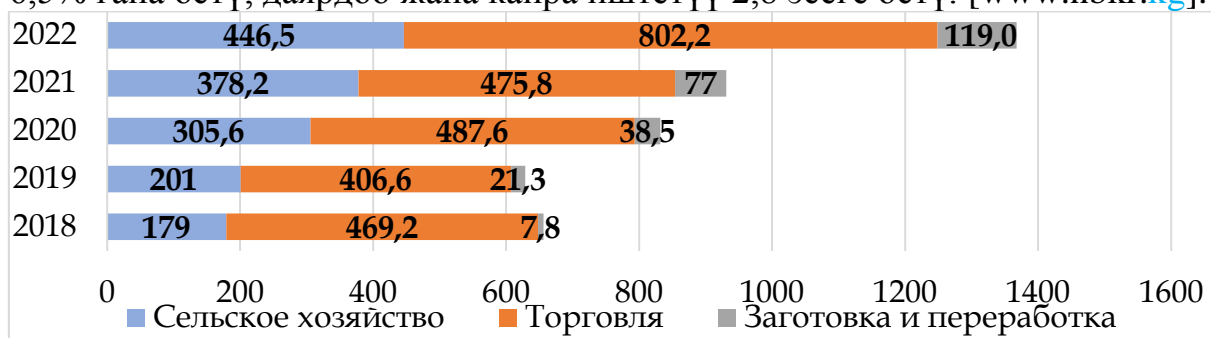
2022-жылы соода жүгүртүү 46882,40 млн сомду түзгөн. же коммерциялык банктар тарабынан улуттук валютада берилген кредиттердин 17,32%ы, бул ири секторлордун бири экендигин айгинелеп турат. 2022-жылы айыл чарбасы 206,9 млн сомду түздү. же коммерциялык банктар тарабынан чет өлкө валютасында берилген кредиттердин 0,04% түздү, бул айыл чарбасы негизинен улуттук валютада каржылангандыктан, бул өтө аз үлүш экендигин көрсөтүп турат. 2022-жылы соода жүгүртүү 19 589,60 млн сомду түзгөн. же коммерциялык банктар тарабынан чет өлкө валютасында берилген кредиттердин 3,83%, бул банктык кредиттөөнүн олуттуу үлүшүн түзөт. 2022-жылы сатып алуу жана кайра иштетүү 142,19 млн сомду түздү. же 0,03%.

2.1-таблица - Кыргыз Республикасынын экономикасынын айрым тармактарында коммерциялык банктар тарабынан улуттук жана чет өлкөлүк валютада берилген кредиттердин көлөмү, млн.

өңөр жай	2018		2019		2020		2021		2022		Өсүү темпи 2022/2018,%	
	улуттук валютада	чет элдик валютада	улуттук валютада	чет элдик валютада	улуттук валютада	чет элдик валютада	улуттук валютада	чет элдик валютада	улуттук валютада	чет элдик валютада	улуттук валютада	чет элдик валютада
Айыл чарбасы	18 924,20	1 517,20	23 567,30	1 699,70	22 283,10	613,1	25 097,00	657,6	29 218,70	206,9	154,4	13,6
Соода	21 702,00	18 385,50	26 370,70	16 751,70	28 997,30	13 126,70	39 728,80	19 124,70	46 882,40	19 589,60	216,0	106,5
жыйноо жана кайра иштегүү	737,4	50,6	851,4	385,6	881,6	47,1	1 013,20	186	727,4	142,19	98,6	281,0

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча түзүлдү [www.nbkr.kg]

2018-2022-жылдарга коммерциялык банктар тарабынан улуттук валютада берилген кредиттердин көлөмүн талдоо алардын 54,4%га, соодага - 2,2 эсеге, даярдоого жана кайра иштетүүгө, тескерисинче, 1,4%га кыскарганын көрсөттү 2018-2022-жылдары айыл чарбасына коммерциялык банктар тарабынан чет өлкө валютасында чыгарылган 86,4%, ал эми соода 6,5% гана өстү, даярдоо жана кайра иштетүү 2,8 эсеге өстү. [www.nbkr.kg].

2.10-сүрөт. Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктардан улуттук валютадагы мөөнөтү өтүп кеткен кредиттер, млн

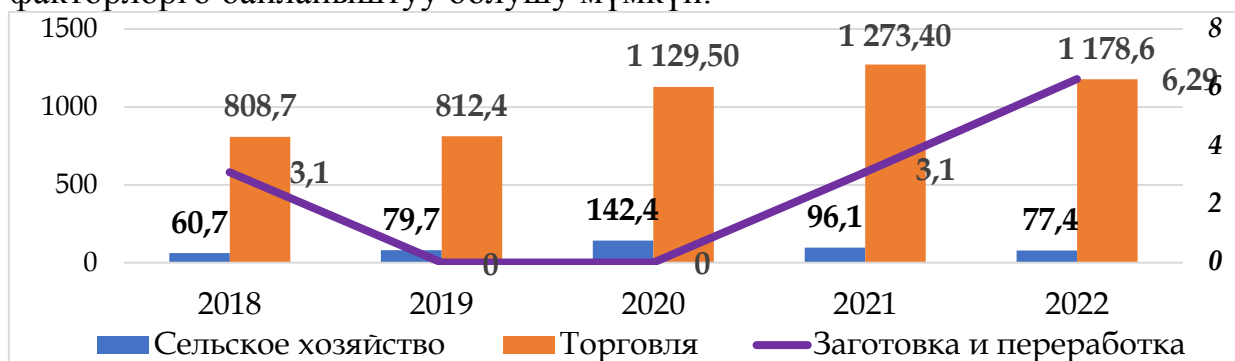
Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча түзүлдү [www.nbkr.kg]

2018-2022-жылдар аралыгында айыл чарбасында иштебеген кредиттердин акырындык менен көбөйүшү байкалган, бул бул сектордо финансылык кыйынчылыктардын күчөгөндүгүн көрсөтүп турат (2.10-сүрөт).

Соода тармагында иштебеген улуттук валютадагы кредиттер да көбөйүүдө, өзгөчө 2021-жылдан 2022-жылга чейин. Ошондой эле 2018-

жылдан бери сатып алууда жана кайра иштетүүдө улуттук валютадагы мөөнөтү өтүп кеткен кредиттер көбөйгөн. Ошентип, айыл чарба, соода, даярдоо жана кайра иштетүү тармактарында улуттук валютадагы мөөнөтү өтүп кеткен кредиттердин көбөйүшү байкалууда, бул бул тармактарда мүмкүн болуучу көйгөйлөрдүн белгиси болушу мүмкүн.

Бул мезгилде айыл чарбасында иштебеген валюталык кредиттердин өзгөрүүсү байкалып, 2020-жылы эң жогорку чегине жетип, кийинки жылдарда бир аз төмөндөшү байкалган. Бул айыл чарба бааларынын өзгөрүшү же тышкы экономикалык шарттардын таасири сыяктуу ар кандай факторлорго байланыштуу болушу мүмкүн.

2.11-сүрөт. Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктардан чет өлкө валютасындагы мөөнөтү өтүп кеткен кредиттер, миллион сом

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча түзүлдү [www.nbkr.kg]

Соода чөйрөсүндө чет өлкө валютасындагы иштебеген кредиттер, ошондой эле термелүүлөргө дуушар болгонуна карабастан, жалпысынан жогорку деңгээлде калууда. Бул бул сектордун өзгөчөлүгүнө байланыштуу болушу мүмкүн, мисалы, сезондук термелүүлөр жана дүйнөлүк экономикалык шарттардын таасири ж.б.

Кыргыз Республикасынын айыл чарбасы үчүн коммерциялык банктар тарабынан берилген кредиттердин көлөмүнүн динамикасына айрым макроэкономикалык факторлордун таасиринин деңгээлин аныктоо үчүн көп факторлуу корреляциялык жана регрессиялык талдоо жүргүзүлгөн. 2.2-таблицада келтирилген эсептөөлөрдүн жүрүшүндө коммерциялык банктар тарабынан айыл чарбасы үчүн берилген кредиттердин көлөмүнүн Кыргыз Республикасындагы дыйкан (фермер) чарбаларынын санына көз карандылыгы үчүн регрессиялык теңдеме $\hat{Y}_x = -54718184,7477 + 174,2789 X_2$ түрүнө ээ. X2.

Таблица 2.2 - Стандарттык ката

	Коэффициенттер	Стандарттык ката	t-статистика	P-Мааниси	Төмөнкү 95%	Жогорку 95%
Y-пересечение	-54718184,7477	5183515	-10,5562	9,57E-08	-6,6E+07	-4,4E+07
X2	174,2789	12,89219	13,51818	4,95E-09	146,427	202,1307

Булак: маалыматтар боюнча эсептелген [143, 145]

174.2789 коэффициентини Y боюнча X_2 өзгөрмөнүн салмагын көрсөтөт, б.а. Кыргыз Республикасындагы дыйкан (фермер) чарбаларынын санынын 1 бирдикке көбөйүшү менен коммерциялык банктар тарабынан айыл чарбасына берилген кредиттердин көлөмү орто эсеп менен 174,2789 миң сомго көбөйөт.

Коммерциялык банктар тарабынан Кыргыз Республикасында соода жүргүзүү үчүн берилген кредиттердин көлөмүнүн динамикасына айрым макроэкономикалык факторлордун таасиринин деңгээлин аныктоо үчүн көп факторлуу корреляциялык жана регрессиялык талдоо жүргүзүлгөн. 2.3-таблицада келтирилген эсептөөлөрдүн жүрүшүндө коммерциялык банктар тарабынан соода жүргүзүү үчүн берилген кредиттердин көлөмүнүн Кыргыз Республикасындагы жеке ишкерлердин санына көз карандылыгынын регрессиялык теңдемеси $\hat{Y}_x = -34975,9 + 0,196724 X_1$ түрүнө ээ.

2.3-таблица – Стандарттык ката

	<i>Коэффициенттер</i>	<i>Стандарттык ката</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Мааниси</i>	<i>Төмөнкү 95%</i>	<i>Жогорку 95%</i>
Y-пересечение	-34975,9	7402,119	-4,72512	0,000397	-50967,2	-18984,6
X1	0,196724	0,021019	9,359338	3,86E-07	0,151315	0,242133

Булак: маалыматтар боюнча эсептелген [143, 145]

0,196724 коэффициентини Y боюнча X_1 өзгөрмөнүн салмагын көрсөтөт, б.а. жеке ишкерлердин санынын 1 бирдикке көбөйүшү менен коммерциялык банктар тарабынан соодага берилген кредиттердин көлөмү орто эсеп менен 0,196724 млн сомго же 196,724 миң сомго көбөйөт.

Ошентип, Кыргыз Республикасында ЧОБ насыялоонун ролу чоң. Айрыкча экономиканын айыл чарба жана соода сыяктуу олуттуу тармактары өзгөчө көңүл бурууга арзыйт, аларда кредиттөөдөн көз каранды болгон чакан жана орто ишканалардын саны көп. Бул тармактар ИДПга олуттуу салым кошуп, калкты керектүү товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр менен камсыз кылып, жумуш орундарын түзүп, үй чарбаларына киреше алып келет, бул биргелешип калктын жашоо деңгээлин жогорулатат.

«ЧОБ банктык кредиттөөнү узак мөөнөттүү өнүктүрүүнүн концептуалдык багыттары» деген үчүнчү главада ЧОБ банктык кредиттөөнү өнүктүрүүнүн концептуалдык багыттары аныкталган, ЧОБ банктык кредиттөө түзүлдү, ЧОБ банктык кредиттөөнүн негизги көрсөткүчтөрүнүн болжолу эсептелинет, коммерциялык банктарды туруктуу өнүктүрүүнүн негизи катары кредиттик тобокелдиктерди минималдаштыруунун негизги ыкмалары сунушталды.

8-максатына жетишүү үчүн: Туруктуу, инклюзивдик жана туруктуу экономикалык өсүштү, толук жана үзүрлүү иш менен камсыз кылууну жана бардыгы үчүн татыктуу жумушту камсыз кылуу үчүн банк сектору чакан жана орто ишканаларды каржылоо аркылуу олуттуу күч-аракеттерди жумшоодо. Алардын эффективдүүлүгүнүн жана жалпы экономикалык динамикага кошкон салымынын маанилүү көрсөткүчү болуп дүң кошумча

нарк (ДКН) саналат. 2030-жылы ИДПны андан ары кичи ишканалар үчүн 181 353,57 млн сомго жана орто ишканалар үчүн 84 565,85 млн сомго чейин көбөйтүү болжолдонууда (3.1-таблица). Прогноз ишке ашырылган бул тенденция ишкерлердин өндүрүш активдүүлүгүн жогорулатууга жана сунушталган продукцияны жана кызматтарды диверсификациялоого умтулуусун чагылдырат.

Таблица 3.1. 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасынын ЧОБ дүң кошумча наркынын көлөмүнүн болжолу, млн.

Жылдар	Чакан ишканалар	Орто ишканалар
2022	84890,9	42 964,00
2023	94850,98	46 303,71
2024	107208,50	51 769,73
2025	119566,01	57 235,75
2026	131923,52	62 701,77
2027	144281,03	68 167,79
2028	156638,54	73 633,81
2029	168996,06	79 099,83
2030	181353,57	84 565,85

Булак: КР УСК маалыматы боюнча эсептелген [www.stat.kg]

Коммерциялык банктардын кредит портфели экономиканын ар кандай секторлоруна финансылык таасирдин деңгээлин чагылдырган алардын ишмердүүлүгүнүн негизги көрсөткүчү болуп саналат. Нормалдуу кредиттердин көлөмүнүн 2022-жылдагы 108 650,10 млн. сомдон 2030-жылы 202 567,31 млн. сомго чейин болжолдонгон өсүшү банк сектору туруктуу жана тобокелдик менен өлчөнгөн активдердин көбөйүшүн күтөрүн көрсөтөт (3.2-таблица).

Таблица 3.2. Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктардын кредит портфелинин 2030-жылга карата болжолу, млн.

Жылдар	Кадимки	Канааттандырарлык	Көзөмөл астында
2022	108 650,10	23 120,50	45 733,00
2023	119 744,81	22 030,82	51 130,12
2024	131 576,60	21 575,92	54 547,84
2025	143 408,38	21 121,02	57 965,55
2026	155 240,17	20 666,12	61 383,27
2027	167 071,95	20 211,22	64 800,99
2028	178 903,74	19 756,32	68 218,71
2029	190 735,52	19 301,42	71 636,43
2030	202 567,31	18 846,52	75 054,15

Булак: УБ КР маалыматы боюнча эсептелген [www.nbkr.kg]

Канааттандырарлык кредиттердин көлөмү да 2022-жылдагы 23 120,50 миллион сомдон 2030-жылы 18 846,52 миллион сомго чейин бир аз кыскарганын көрсөтөт. Бул кредиттердин берилишине көзөмөлдүн күчөтүлгөндүгүн жана тобокелдиктерди минималдаштыруу максатында кредиттик портфелге кылдат мамиле кылууну көрсөтөт. Башка жагынан

алганда, көзөмөлгө алынган кредиттердин көлөмү 2022-жылдагы 45 733,00 миллион сомдон 2030-жылы 75 054,15 миллион сомго чейин көбөйүшү күтүлүүдө. Бул банктык мониторингдин жогорулашынын жана көйгөйлүү кредиттерди башкарууга активдүү кийлигишүүнүн натыйжасы болушу мүмкүн.

Ошондой эле үч негизги секторду: чакан жана орто ишканалар иштеген айыл чарба, соода, даярдоо жана кайра иштетүү секторун эске алуу менен улуттук валютада берилген кредиттердин көлөмү боюнча прогноз сунушталууда. Алсак, 2022-2030-жылдарга айыл чарбасына кредиттердин көлөмүн 29 218,7 млн сомдон 46 561,30 млн сомго чейин көбөйтүү болжолдонууда (3.3-таблица).

Таблица 3.3. 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктар тарабынан улуттук валютада берилген кредиттердин көлөмүнүн болжолу, млн.

Жылдар	Айыл чарбасы	Соода	Түшүм жыйноо жана кайра иштетүү
2022	29218,7	46882,4	727,4
2023	30440,19	52 878,38	843,02
2024	32743,21	59 427,58	850,94
2025	35046,22	65 976,77	858,87
2026	37349,24	72 525,97	866,79
2027	39652,25	79 075,16	874,72
2028	41955,27	85 624,35	882,64
2029	44258,28	92 173,55	890,57
2030	46561,30	98 722,74	898,49

Булак: УБ КР маалыматы боюнча эсептелген [www.nbkr.kg]

Соода, сатып алуу жана кайра иштетүү тармагында да кредиттердин көлөмүнүн олуттуу өсүшү күтүлүүдө. Соода тармагында 2022-жылдагы 46882,4 миллион сомдон 2030-жылы 98 722,74 миллион сомго чейин жана 2022-жылдагы 727,4 миллион сомдон 2030-жылы сатып алуу жана кайра иштетүү боюнча 898,49 миллион сомго чейин болжолдонгон өсүш бул тармактардын динамикалык өнүгүүсүн жана алардын өсүү тенденциясын көрсөтөт. коммерциялык банктар тарабынан чыгарылган өткөн мезгил үчүн улуттук валютада.

Таблица 3.4. 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктар тарабынан чет өлкө валютасында берилген кредиттердин көлөмүнүн болжолу, млн.

Жылдар	Соода	Түшүм жыйноо жана кайра иштетүү
2022	19589,6	142,2
2023	19 953,5	202,4
2024	20 621,1	231,0
2025	21 288,8	259,5

2026	21 956,5	288,1
2027	22 624,1	316,7
2028	23 291,8	345,2
2029	23 959,5	373,8
2030	24 627,1	402,3

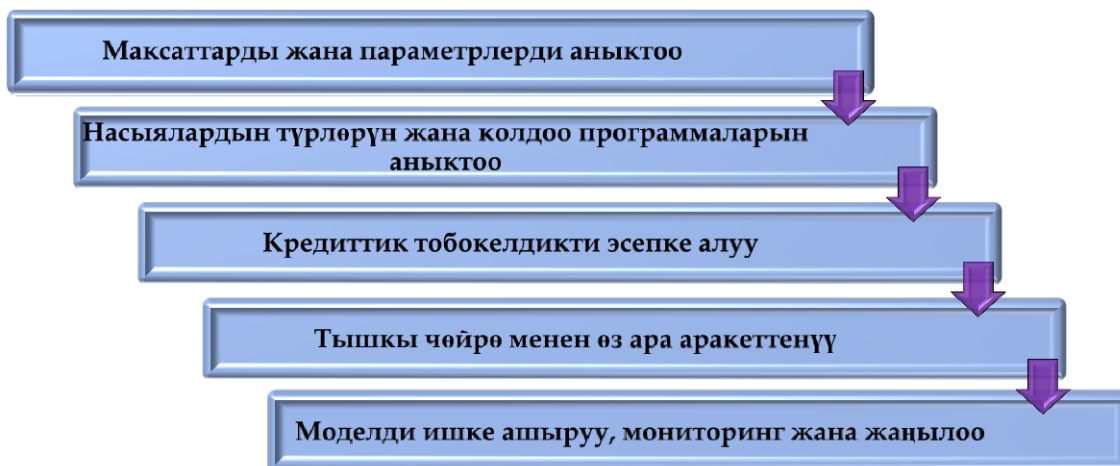
Булак: УБ КР маалыматы боюнча эсептелген [www.nbkr.kg]

Кыргыз Республикасында соода тармагына чет өлкө валютасындагы кредиттердин болжолдонгон көбөйүшү бул тармакты финансылык колдоону көбөйтөт. 2022-жылдагы 19 589,6 миллион сомдон 2030-жылы 24 627,1 миллион сомго чейин орточо, бирок туруктуу өсүш байкалууда. Даярдоо жана кайра иштетүү секторуна чет өлкө валютасындагы кредиттердин көлөмүнүн өсүшү да күтүлүүдө. 2022-жылдагы 142,2 миллион сомдон 2030-жылы 402,3 миллион сомго чейин болжолдонгон өсүш банктардын бул тармакка кызыгуусу артканынан кабар берет.

Айыл чарба, соода жана даярдоо/кайра иштетүү үчүн улуттук валютадагы кредиттердин көлөмүнүн болжолу бул тармактарды өнүктүрүүнүн перспективалары жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. Ал өлкө экономикасынын туруктуу өсүшүн камсыздоо үчүн коммерциялык банктар тарабынан каржылык колдоо көрсөтүүнүн маанилүүлүгүн белгилейт. Кредиттик системанын ар бир катышуучусу эсептерди жүргүзүү үчүн система иштеп турган убакта төлөм инструкцияларын каалаган убакта киргизүү мүмкүнчүлүгүнө, ошондой эле банктык эсептердеги операциялардын көлөмү жана эсептердин абалы жөнүндө маалыматтарды алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. .

ЧОБ банктык кредиттөө системасын моделдөө - бул көптөгөн факторлорду, анын ичинде экономикалык чөйрөнү, кредиттик тобокелдиктерди, жөнгө салуу жана ишкерлердин керектөөлөрүн эске алууну талап кылган инновациялык милдет. Модель ЧОБ банктык кредиттөө системасын түзүүдө жасалууга тийиш болгон негизги аспектилерди жана кадамдарды камтыйт (3.1-сүрөт).

1. Кредит берүүнүн максаттарын жана параметрлерин аныктоо:

3.1-сүрөт. ЧОБ банктык кредиттөө системасынын модели

Булак: менен иштелип чыккан [114]

2. Кредиттердин түрлөрүн жана колдоо программаларын аныктоо:

3. Кредиттик тобокелдикти эсепке алуу:

4. Тышкы чөйрө менен өз ара аракеттенүү:

5. Моделдерди, мониторингди жана жаңылоону ишке ашыруу керек

ЧОБ банктык кредиттөө системасын моделдөө өзгөрүп жаткан шарттарга ыңгайлашуу үчүн туруктуу мониторингди, талдоону жана жаңылоону талап кылат. Мындай модель ЧОБ өнүктүрүүгө салым кошуп, чечимдерди кабыл алуу жана банк ишин оптималдаштыруу үчүн күчтүү курал боло алат.

Чарбалык субъекттерди, атап айтканда, ЧОБ секторун кредиттөөдө гарантиялык фонддордун ролун күчөтүү зарыл. Ушуга байланыштуу, Улуттук банк чарба жүргүзүүчү субъекттер үчүн каржылоонун жеткиликтүүлүгүн кеңейтүү максатында ислам принциптери боюнча каржылоодо жаңы кепилдик инструменттерин киргизүүгө жана кепилдиктерди колдонууга көмөк көрсөтүшү керек.

КОРУТУНДУ

Жүргүзүлгөн изилдөөлөр негизги тыянактарды түзүү үчүн негиз болгон:

1. Кыргыз Республикасында чакан жана орто ишканаларды кредиттөө негизинен коммерциялык банктардын ишинен көз каранды, бирок чакан ишканаларды каржылоонун булагы катары бөлүштүрүлбөгөн пайда жана өздүк капитал да олуттуу роль ойнойт. Фондулук рыноктун жетишсиз өнүккөндүгүнө жана чакан ишканалардын капиталдык үлүштөрүн концессияга берүүсүнө байланыштуу капиталды тартуунун кредиттик формасы артыкчылыктуу бойдон калууда. Ошол эле учурда финансылык ресурстарды тартуунун формасын тандоо ишкананын көлөмүнө жана анын иштөө мезгилине жараша болот, бул ЧОБ кредиттөө формаларын классификациялоого алып келет.

Кыргыз Республикасында коммерциялык банктардан насыя алууда үстөк пайыздын жогорулугуна байланыштуу кыйынчылыктар көп кездешет. Бул сектордо банк капиталы колдонулбайт, анткени ишкерлер көп учурда жетиштүү ликвиддүү күрөөнү камсыз кыла алышпайт. Бул банктардын өтө жогорку пайыздык чен менен кредит берүүгө аргасыз болушуна жана узак мөөнөттүү инвестициялык кредиттерди айтпаганда да, жүгүртүү капиталын каржылоодо да үчүнчү жактардан олуттуу суммадагы күрөөнү же кепилдикти талап кылышына алып келет.

2. Чет өлкөлүк практикада жана улуттук банк тутумунда чакан жана орто ишканалардын ресурстук базасын түзүү жана кредиттөөдө олуттуу айырмачылыктар бар. Өнүккөн өлкөлөрдө көпчүлүк ишканалар үчүн

карыздык каражаттардын негизги булагы банк кредити болуп саналат. Бирок, Кыргыз Республикасында банк капиталы чакан бизнес рыногунда жетиштүү жигердүү пайдаланылбайт, бул чакан бизнести өнүктүрүү процессин татаалдантат.

Ошол эле учурда, чет өлкөлүк тажрыйба көрсөткөндөй, чакан жана орто ишканалардын эң аялуу категориялары (микро жана чакан ишканалар, алардын иши жөнүндө жетиштүү тарыхый маалыматы жок жаңыдан түзүлгөн компаниялар, керектүү күрөөнү камсыз кыла албаган ишканалар) дуушар болгон көйгөйлөр жарым-жартылай компенсацияланышы мүмкүн. гарантиялык фонддордун, өз ара гарантия коомдорунун жана кредиттик кооперативдердин иши. Бул уюмдар чакан жана орто ишканаларды банктарга караганда жеңилдетилген шарттарда каржылоону камсыздайт.

3. Рыноктун айрым сегменттеринде кредиттик мекемелер иш жүзүндө ресурстарга болгон суроо-талапты канааттандыра албайт. Бул сегменттерге ишканаларды иштин алгачкы этабында кредиттөө, микрокредиттөө (100-150 миң сомдон аз өлчөмдө) жана узак мөөнөттүү кредиттөө кирет. Чет өлкөлөрдөгү чакан жана орто ишканалар Кыргызстандагыдай эле бул сегменттерде кредит алууда, өзгөчө микрокредит алууда жана бизнес ачуу үчүн ресурстарды табууда көйгөйлөргө туш болушат.

Бирок, чет элдик жана ата мекендик ЧОБ көйгөйлөрүнүн ортосунда олуттуу айырмачылыктар бар. Европада жана Түндүк Америкада бул көйгөйлөр сейрек системалуу мүнөзгө ээ жана рынок чакан жана орто ишканаларды финансылык ресурстар менен камсыз кылуу менен ийгиликтүү күрөшөт. Кээ бир көйгөйлүү сегменттер, же рыноктун "тартыштары" гана пайда болот. Ал эми Кыргызстанда жаңы баштаган ишкерлерди узак мөөнөткө кредиттөө жана кредиттөө мүмкүнчүлүгү дээрлик жок.

4. Кредиттердин кайтарылбай калуу тобокелдигине байланыштуу коммерциялык банктар аларды кыска мөөнөткө, көбүнчө алты айдын ичинде беришет жана кредиттин суммасынан ашкан күрөөнү талап кылышат. Банктар өз кредиттери үчүн 100%дан 130%га чейин күрөөнү талап кылат. Насыя алуу процесси эмгекти көп талап кылат жана узакка созулат, бул чакан жана орто ишканалардын өнүгүүнүн финансылык базасын чыңдоо мүмкүнчүлүгүн чектейт.

Тобокелдиктерди хеджирлөөнүн эффективдүү механизмдеринин жоктугу да терс таасирин тийгизүүдө. Азыркы учурда банк сектору валюталык операцияларды хеджирлөө менен алектенет, бирок мындай операциялар негизинен бир мүнөзгө ээ. Кредиттик тобокелдикти, операциялык тобокелдиктерди жана депозиттердин агылып кетүү тобокелдигин хеджирлөө институту таптакыр жок.

Калктан ресурстарды мобилизациялоонун төмөн деңгээли да көйгөй жаратат. Жүргүзүлгөн реформаларга карабастан, калктын банк тутумуна болгон ишеними төмөн бойдон калууда. Буга чейин бир катар коммерциялык банктардын кыйрашы жана коммерциялык банктар сунуштаган депозиттер

боюнча пайыздык чендердин төмөндүгү бул кызмат көрсөтүү рыногун калк үчүн жагымсыз кылууда.

5. Улуттук банктын статистикалык эсепке алуу жана маалымат менен камсыз кылуу системасында коммерциялык банктар тарабынан берилген кредиттердин ишканалардын көлөмү боюнча классификациясы жок, бул ЧОБ кредиттөөнүн көрсөткүчтөрүнө мониторинг жүргүзүүнү, талдоону жана болжолдоону кыйындатат. Мындай көрсөткүчтөр айрым банктар тарабынан берилгенине карабастан, аларды түзүү жана илимий изилдөө жана ар кандай кызыкдар тараптар тарабынан практикалык колдонуу үчүн жалпыга жеткиликтүү кылуу боюнча олуттуу чектөөлөр жок.

Кыргыз Республикасында ЧОБ колдоо саясаты банк секторун өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттарына киргизилген жана ошондой эле ЧОБ кредиттөөнүн статистикалык эсебинде ишке ашырылууга тийиш.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Коммерциялык банктар ЧОБ карата кредиттик саясатты иштеп чыгууга жана системалуу жаңылоого, кредиттөөнүн чет өлкөлүк стандарттарын киргизүүгө көбүрөөк көңүл бурушсун, бул төмөнкүдөй жаңы позицияларды киргизүүнү билдирет:

- ар бир карыз алуучунун кредиттик рейтингине байланыштуу кредиттик тобокелдикти талдоо тесттерин иштеп чыгуу;

- тобокелдиктин деңгээли төмөн артыкчылыктуу секторлорду аныктоо жана тобокелдиктин жогорку деңгээли бар секторлорго карата кредиттик саясатты катаалдаштыруу менен инвестициянын ар кандай секторлору боюнча берилген кредиттерди мүмкүн болушунча кеңири диверсификациялоо;

- потенциалдуу карыз алуучу менен маектешүү учурунан тартып, анын бардык кредиттик милдеттенмелерин төлөгөн күнгө чейин кредиттик мониторинг жүргүзүүнүн негизги талаптарын толук масштабдуу ишке ашыруу.

ЧОБ жеңилдетилген шарттарда кредиттөө программалары, социалдык маанилүү долбоорлорду ишке ашыруу үчүн МЖӨ программалары түрүндө кредиттөө үчүн жагымдуу шарттарды түзүү үчүн банктардын, мамлекеттин жана ишкерлердин кызматташуусу үчүн платформаларды түзүү керек.

2. ЧОБ колдоо үчүн коммерциялык банктар анын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кредиттөөнүн ийкемдүү шарттарын камсыздап, төлөмдөрдү кийинкиге жылдыруу же пайыздык чендерди убактылуу төмөндөтүү мүмкүнчүлүгүн карап чыгып, ишкерлерге финансылык менеджмент боюнча тренингдерди жана консультацияларды сунуштап, ошондой эле кредиттөө шарттарын жакшыртууга көмөк көрсөтүшү керек. карыз алуучулардын финансылык сабаттуулугу.

Кыскартылган күрөө талаптары же ийкемдүү төлөм графиги сыяктуу ийкемдүү шарттарды берүү, насыялоону көбүрөөк ишкерлерге, өзгөчө алардын алгачкы стадиясында тургандарга жеткиликтүү кыла алат.

Кийинкиге калтырылган төлөмдөр же өзгөрүлмө пайыздык чендер инновацияларды стимулдаштырып, бүтүндөй экономиканын өсүшүнө салым кошо алат. Төлөө графигин кайра карап чыгуу же убактылуу жеңилдетилген мөөнөт берүү мүмкүнчүлүгү компанияларга финансылык кыйынчылыктарды жеңүүгө жана өз ишин сактап калууга жардам берет.

ЧОБ колдоо бизнес менен узак мөөнөттүү өнөктөштүктү түзүүгө жардам берет, бул өз кезегинде кирешенин көбөйүшүнө жана банктын репутациясынын жогорулашына алып келет. Коммерциялык банктар кредиттөөнүн ийкемдүү шарттарын камсыз кылуу менен туруктуу экономикалык өсүшкө көмөктөшөт жана бүтүндөй коомдун бакубаттуулугун жогорулатууга салым кошо алат.

3. Кыргыз Республикасында ЧОБ кредиттөөнү натыйжалуураак баалоо, болжолдоо жана башкаруу үчүн Улуттук банкка ишканалардын көлөмү боюнча коммерциялык банктар тарабынан берилген кредиттердин классификациясын киргизүү сунушталат. Бул ЧОБ насыялоону ишкердиктин прогрессивдүү жана адаптивдик компоненти катары көрсөтүү үчүн зарыл. Мындан тышкары, ЧОБ насыялоону стимулдаштыруу саясаты коммерциялык банктар үчүн негизги болуп, банк секторун жөнгө салуунун мамлекеттик системасынын көзөмөлүндө жана көзөмөлүндө болууга тийиш.

ЧОБ секторунан потенциалдуу карыз алуучулардын кредиттик жөндөмдүүлүгүн эффективдүү баалоо финансылык көрсөткүчтөрдү, кредиттик тарыхты жана бизнести өнүктүрүү келечегин баалоону камтыйт. Кредиттерди аткарбай калуу тобокелдигин азайтуу жана ийгиликтүү инвестициялардын ыктымалдыгын жогорулатуу үчүн баалоо системалуу, объективдүү жана ачык-айкын болушу керек. Дагы бир маанилүү аспект - ЧОБнун кредиттерине суроо-талапты болжолдоо. Бул үчүн учурдагы экономикалык тенденцияларды, бизнес-коомчулуктун керектөөлөрүн талдоо, ошондой эле рыноктогу суроо-талаптын жана сунуштун динамикасына таасир этүүчү факторлорду эске алуу зарыл. Так прогноздор финансылык институттарга өнүмдөрүн жана кызматтарын өзгөрүп жаткан муктаждыктарга ыңгайлаштырууга жана ресурстарды натыйжалуу пайдаланууну камсыз кылууга жардам берет.

ЧОБ насыялоону башкаруу ийкемдүү жана инновациялык кредиттик продуктыларды иштеп чыгууну, ошондой эле натыйжалуу контролду жана тобокелдиктерди башкаруу механизмдерин түзүүнү камтыйт. Банктар ЧОБ өзгөчөлүктөрүн эске алып, аларга кредиттөөнүн жеке шарттарын сунуштап, алардын өнүгүүсүнүн ар кандай этаптарында зарыл колдоо көрсөтүүгө тийиш. Кыргызстанда ЧОБ кредиттөөнүн натыйжалуулугун баалоонун, болжолдоонун жана башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн тенденцияларды жана тобокелдиктерди аныктоо, банктар жана ишкерлер үчүн финансылык маалыматтарга жана рыноктук маалыматка жетүүнү жакшыртуу үчүн ЧОИнин финансылык ишмердигин үзгүлтүксүз талдоо жана талдоо жүргүзүү зарыл. Финансылык кызматтарда инновацияларды өнүктүрүү жана технологиялык чечимдерди өнүктүрүү кредиттик баа

берүүнү жана башкаруу процесстерин олуттуу түрдө жакшыртат. ЧОБ насыялоону эффективдүү баалоо, болжолдоо жана башкаруу ийгиликтүү финансылык саясаттын маанилүү компоненттери болуп саналат. Аларды өркүндөтүү ишкердикти өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт, экономиканын өсүшүнө дем берет жана бүтүндөй өлкөнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатат.

4. ЧОБ үчүн банктык кредиттөөнүн натыйжалуу альтернативасы катары кредиттик кооперативдерди өнүктүрүүнү кароо максатка ылайыктуу. Ошондой эле, dos узартуу үчүн

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. **Малабекова, К.З.** Некоторые аспекты развития малого и среднего предпринимательства в Кыргызской Республике и ее территориях [Текст]/ А.А. Саякбаева, К.З. Малабекова// Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. 2021. - № 2 (33). - С. 333-340. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47283325>

2. **Малабекова, К.З.** Проблемные кредиты коммерческих банков в условиях рисков нестабильной экономики [Текст]/ А.А. Саякбаева, К.З. Малабекова, Б.Б. Утирова// Актуальные вопросы современной экономики. 2021. - № 11.- С. 1066-1075. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47334920>

3. **Малабекова, К.З.** Кредитование торговли в условиях цифровизации банковских услуг [Текст]/ Утирова Б.Б., Малабекова К.З.// Евразийское Научное Объединение. 2021. - № 11-3 (81). - С. 224-227. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47417387>

4. **Малабекова, К.З.** Анализ кредитов коммерческих банков КР в условиях рисков предпринимательства [Текст]/ Малабекова К.З., Утирова Б.Б. //Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. 2021. - № 4 (35). - С. 155-160. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48273461>

5. **Малабекова, К.З.** Кредитный портфель коммерческих банков: состояние и направления его оптимизации [Текст]/ Саякбаева А.А., Малабекова К.З. //В сборнике: Актуальные проблемы и тенденции развития современной экономики. Сборник трудов международной научно-практической конференции. Отв. редактор О.А. Горбунова. Самара, 2021. - С. 325-332. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48556759>

6. **Малабекова, К.З.** Критерии и тенденции развития малого и среднего бизнеса в Кыргызской Республике [Текст]/ К.З. Малабекова // Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. 2023. - № 3 (42). - С. 10-17. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=59938577>

7. **Малабекова, К.З.** Отдельные аспекты развития развития малого и среднего предпринимательства в Кыргызской Республике до - и

послековидный период [Текст]/ К.З. Малабекова // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. 2023. - № 3 (42). - С. 17-24.

<https://elibrary.ru/item.asp?id=59938583>

8. **Малабекова, К.З.** Некоторые аспекты инвестиционной политики Кыргызстана до и –послековидный период [Текст]/ А.А. Саякбаева, К.З. Малабекова [и др.]// Научный журнал "Вектор научной мысли". г.Санкт-Петербург.- февраль, 2024. - № 2(7). - С. 221-229//

https://vektornm.ru/page_arhiv/#image-popup
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=65364840>

9. **Малабекова, К.З.** Развитие банковской системы Кыргызстана в до- и послековидный период [Текст]/ К.З. Малабекова [и др.]. // Innovative Processes Management in the Context of Education and Science Modernization: Materials of the VI International Scientific-Practical Conference. In two volumes. Volume I – Cologne (Germany): 2024. –С.53-61. ISBN 978-601-08-3148-3.

10. **Малабекова, К.З.** Развитие малого и среднего предпринимательства в Кыргызстане [Текст]/ К.З. Малабекова, А.А. Арстанбекова// Вестник Кыргызского национального университета им. Жусупа Баласагына. - 2024. - № 2 (114).

РЕЗЮМЕ

диссертации Малабековой Каныкей Замирбековны на тему «Банковское кредитование малого и среднего бизнеса в Кыргызской Республике» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: коммерческий банк, банковский сектор, банковское кредитование, малый и средний бизнес [далее - МСБ], предпринимательство, кредитный риск, корреляционно-регрессионный анализ, прогноз.

Объект диссертационного исследования - банковский сектор Кыргызской Республики.

Предметом исследования являются финансовые отношения, возникающие в процессе банковского кредитования МСБ.

Цель и задачи исследования. Целью диссертационной работы является разработка концептуальных теоретических положений и практических рекомендаций по оптимизации банковского кредитования МСБ в Кыргызской Республике.

Методы исследования: сравнительный, графический, корреляционно-регрессионный, прогнозирование, группировки и др.

Полученные результаты и их новизна: на основе обобщения и экспертного обзора теоретических основ функционирования МСБ и банковского кредитования МСБ даны авторские определения «малого и среднего бизнеса» и «банковского кредитования малого и среднего бизнеса»; углубленное исследование практики банковского кредитования развитых стран позволило выделить модели финансово-кредитной поддержки МСБ;

проведена диагностика тенденций развития МСБ и его банковского кредитования в Кыргызской Республике; многофакторный корреляционно-регрессионный анализ определил основные социально-экономические факторы, влияющие на банковское кредитование МСБ отдельных отраслей экономики; рассчитаны прогнозы показателей развития МСБ, банковского кредитования малого и среднего бизнеса отдельных отраслей экономики на период до 2030 года.

Степень использования: Результаты исследования прошли апробацию в Кыргызском национальном университете им. Ж. Баласагына, Кыргызско-Российском Славянском университете им. Б. Ельцина, а также в ОАО «Элдик Банк». Практические рекомендации, разработанные в ходе исследования, направлены на модернизацию банковского кредитования МСБ в Кыргызской Республике.

Область применения: результаты исследования могут использоваться в работе НБКР, коммерческих банков Кыргызской Республики. Основные положения диссертации также могут быть использованы в вузах Кыргызской Республики преподавателями, аспирантами и магистрантами.